

UITBREIDING VAN CAPACITEIT VERBONDEN MET VERVANGING VAN DUURZAME PRODUKTIEMIDDELEN EN BEPALING VAN HET RESULTAAT

door Prof. Dr. A. Meij

1. Inleiding en probleemstelling

Enige reacties op mijn artikelen in de vorige jaargang hadden mij reeds eerder aanleiding moeten geven enkele punten nader uit te werken.

Het eerste probleem is dat vervanging, in de letterlijke betekenis genomen, bij duurzame produktiemiddelen veelal niet plaats vindt. Hetzelfde model koopt men zelden terug, de techniek is immers sedert het indienststellen voortgeschreden. Men koopt een verbeterd model, dat minder per werkeenheid kost, maar vaak een grotere capaciteit heeft of geringere complementaire kosten met zich brengt. Dit is echter niet alles. Men vervangt vaak een complex van produktiemiddelen door een volledig andere outillage; soms gaat men zelfs over op een geheel andere techniek.

Is die vervanging, die een vergroting van capaciteit of een verandering van techniek met zich brengt — en is dit het tweede probleem — een streven om tot een grotere economische positie in de voortbrenging van de bedrijfstak te komen of is dit gericht op het handhaven van de economische positie van de onderneming in het gehele systeem van de maatschappelijke voortbrenging?

2. De doelstellingen der bewindvoering

Het zich rekenschap geven van deze vragen vereist, dat men zich vooraf het economisch karakter voor ogen stelt. De vervangingswaarde wordt naar mijn mening niet toegepast om de substantie der produktiemiddelen in stand te houden tegenover de doelstelling van slechts het instandhouden van een nominaal geldvermogen. De vervangingswaarde wordt niet toegepast om de economische positie van de onderneming in het ondernemingscomplex in stand te houden (Schmidt en Van Overeem) of om de stroom van bruto-inkomen in stand te houden (J. L. Mey). De vervangingswaarde is een gegeven, de consequentie van productie in continue stroom; het is geen instrument tot zeker doel in de bewindvoering.

Wanneer men het begrip bedrijfsleiden of bewindvoeren scherp afscheidt van het begrip ondernemen en men beperkt die actie van ondernemen — naar Limperg — tot het streven naar zo groot mogelijk inkomen, dan kan men bij de aandelenmaatschappij het voeren van de directie geheel insluiten in de eerstgenoemde functie.

Bewindvoering heeft de taak het toevertrouwde vermogen in tact te houden en naar de hoogst bereikbare duurzaamheid van een zo groot mogelijk inkomen te streven.

Degenen, die met eigen vermogen, in aanvaarding van risico in het inkomensstreven, de productie in een bedrijf leiden, vervullen dus twee zeer verschillende functies in het maatschappelijk bestel. Zij ondernemen voor wat hun inkomensstreven aangaat; zij voeren tevens het bewind in de onderneming en in die functie staan zij in verantwoordelijkheid tegenover zichzelf en hun erven of rechtverkrijgenden.

Daarin heeft men dan alle doeleinden der bedrijfsvoering besloten. De instandhouding van de economische kringloop in het bedrijf is eensdeels de taak der bewindvoering; anderdeels is het de vorming van inkomen zo duurzaam als mogelijk is. Deze twee taken worden weerspiegeld in de twee rekeningenreeksen van de theorie van het boekhouden, zij sluiten in de positie van bewindvoerder aan op de zaaktheorie, omdat de bewindvoerder niemand anders is dan het vanouds bekende „aansprakelijke hoofd”. De permanentie van de *goederenstroom*, welke het bedrijf binnenvloeit en er na bewerking door vele afdelingen weer uitstroomt, geeft het *beeld* van het *lopend bedrijf*, dat door de bewindvoerder geleid wordt en hem alleen als zodanig interesseert.

De onderneming als inkomensbron voor de bezitter interesseert de bewindvoerder niet. Of hij beheert voor anderen of voor zichzelf, interesseert hier ook niet, want als ondernemingseigenaar treedt hij in andere functie op.¹⁾

Aan de bewindvoerder is door de ondernemer een *vermogen* ter beschikking gesteld om daarmee — in de *uitvoering* van een *bepaalde* produktie, als deel van het streven ener gemeenschap (nationaal of internationaal) zo *duurzaam mogelijk* een zo *groot mogelijk inkomen te verwerven*. Het *element* van *delegatie* daarin drukt uit, dat het beleid op *lang zicht* gevoerd moet worden. Direct-grijpbare voordelen, die risico geven van groter verlies in de toekomst, zoals in te vergaande expansie in hoogconjunctuur ontstaan, moeten in een rationeel beleid vermeden worden. Het *inkomen* mag niet groter berekend worden dan het realiter is en de *karakteristiek* van inkomen ligt in de *mogelijkheid* van het *afschieden* ervan uit de kringloop. Er kan slechts gesproken worden van inkomen, indien het voor vertering vatbaar is. *Inkomen* is dus in de goederen-geld-kringloop te onderscheiden van *inkomsten*.

Besparing is alleen mogelijk uit *inkomen*. Men kan alleen besparen, wat men had kunnen verteren; het is dus een afstel van verbruik (in consumptieve zin). Een investeren in produktiemiddelen uit gelden, die inkomen zijn geweest, is dus mogelijk. Het *besteden* van geldmiddelen van de *inkomsten* (bruto-geldopbrengsten) voor *vervangingen* van wat *verbruikt*, *versleten* of *verouderd* is, moet men geen *investeren* noemen. Naar het ontstaan is het begrip (in + vestire) verwant met een begrip als investituur; het bekleden met een functie. Het in de kringloop circulerend vermogen is reeds in het verleden bekleed geworden met de functie ons een inkomen te verwerven. *Webster* geeft mij hierin gelijk en omschrijft het woord in financiële zin als „To lay out money or capital in business with the view of obtaining an income or profit”. Het opnieuw in concrete kapitaalgoederen opsluiten van delen van de inkomsten kan men hoogstens herinvesteren noemen.

De bewindvoerder moet steeds in staat zijn om het eenmaal *toevertrouwde vermogen* terug te geven aan de ondernemer. In de verslaglegging moet de balans aangeven, dat hij aan het einde van de verslagperiode daartoe in staat is en dus zijn taak goed verricht heeft.

Hij zal bij gedaalde koopkracht niet kunnen volstaan met het *nominale bedrag* aan in waarde-verminderd geld terug te geven. Bewindvoering impliceert, dat de invloed van waardevermindering van geld vóór de calculatie van het inkomen

¹⁾ Dezelfde gedachte ligt ten grondslag aan mijn opstel „Enige economische aspecten van het goodwill-probleem” in Goodwill, juridisch, fiscaal en bedrijfseconomisch, Roermond 1942 (overdrukken en opstellen uit de Naamloze Vennootschap 22e jaargang). Ik heb die in afgelopen jaren in mijn colleges verder uitgewerkt in bovengegeven zin.

is uitgeschakeld. Deed de bewindvoerder dit niet dan heeft hij — bij verkoop of winstuitkering — door verkeerde calculatie-gedeelten van het in beheer toevertrouwde vermogen weggeschonken.

Daarentegen zal hij, indien het vermogen aan koopkracht heeft gewonnen, — ongeacht de hogere reële betekenis van het vermogen — de nominale som aan de ondernemer moeten kunnen overdragen.

Instandhouding van het *substantieel* vermogen en instandhouding van het *nominaal* vermogen liggen dus beide in de *functie* van het *bewindvoeren*. Zonder een stroom van bruto-inkomsten, welke op het moment van afstoten van producten, minstens aan de kosten van dat moment (incl. rente van geïnvesteerd vermogen en bewindvoerdersloon) gelijk is, kan aan de eerste voorwaarde van bewindvoeren (nl. het instandhouden van de kringloop van kapitaalgoederen en vermogen) niet worden voldaan. Het bewindvoeren geschiedt echter in een maatschappij met zich ontwikkelende produktietechnieken en veranderende gebruiksgewoonten. Het instandhouden van de kringloop vereist dus, dat de bewindvoering het bedrijf blijvend in de pas laat lopen met die ontwikkeling, zelfs al moet men tot een andere produktietechniek overgaan (bijv. de stoomtram in een busonderneming omzetten). De produktiestroom in economische zin (in casu overbrugging van regionale afstand) verandert veelal niet, alleen het produkt heeft een andere techniek gekregen.

De taak van bewindvoering houdt dus in: de „*handhaving van de economische positie van de onderneming*”. De bewindvoerder zou, deed hij dat niet, buiten staat geraken om het hem toevertrouwde vermogen op het moment dat het hem gedelegeerde bewind onttrokken wordt, terug te geven.

Al deze dingen — en nog andere, die er naast staan of er in besloten liggen — behoren tot de bewindvoerderstaak.

Het is echter niet om deze taak of enig deel daarvan goed te verrichten dat de calculatie naar de gecoördineerde waardebegrippen wordt bepleit. Het motief daartoe is alleen, dat het calculeren in andere waarden dan die van het moment der calculatie onjuist is; daarbij, hoe al vervangingswaarde en opbrengstwaarde elkander afwisselen, zal de eerste het meest voorkomen. Het is niettemin wel zo, dat door het calculeren met verouderde waarden de informatie bij de beleidsvorming, de handeling daarin en de verslaglegging daaromtrent, worden vertroebeld en de uitvoering van de bewindvoerdersplicht der vermogensinstandhouding wordt belemmerd, tenzij kunstgrepen worden bedacht en uitgevoerd om de fouten te herstellen.

3. *De onderneming als lopend bedrijf en als economisch-zelfstandige vrucht-drager*

Het negeren van deze functiescheiding kan in het vraagstuk van de balansopstelling verwarring wekken. Immers de *balans van het lopend bedrijf behoort niet voor te stellen de vermogensgrootte voor de bezitter van de onderneming. De balans van het lopend bedrijf is een momentopname in de gang der bewindvoering. Zij geeft geen aanwijzing omtrent de grootte van het vermogen voor de bezitter van de „economisch zelfstandige inkomensbron (vrucht-drager)”*.

De balans in het lopend bedrijf is slechts in zijn boekhoudtechniek de hulp-rekening van de inkomensbecijfering. Het beeld der balans van de onderneming,

als element in de gehele maatschappelijke produktie, geeft aan, welke *waarden* op het moment in kwestie onder bewindvoering liggen en welk het vermogensbedrag is, dat daarin is opgesloten. Het zijn de waarden van het moment der balansopstelling van de produktiemiddelen plus actieve en passieve kapitaalrechten en op herinvestering wachtende liquiditeiten. Dat is met andere woorden de som van de rekening van het nominaal vermogen plus de correctierekening „fonds waardeverschillen” en de reserves.

De balans in het lopend bedrijf — mits juist opgesteld — toont aan, dat de bewindvoering — zo nodig — kan worden overgedragen. De resultatenrekening bewijst dat zulks ook gedurende de afgelopen periode had kunnen geschieden. Dit betekent, dat de boekhouding voortdurend in de juiste waarde is gevoerd, dat de bewindvoering geen delen van de vermogenskapitaalkringloop onder inkomen heeft gebracht, dat de transactiewinsten juist verantwoord zijn, en dat de verliezen resulterende uit overtollig verbruik, uit overtollige capaciteitsbeschikbaarheid, uit de ongelijkmatigheid van verbruik en ongelijkmatige herinvestering van produktiemiddelen, zomede verliezen uit anderen hoofde van het inkomen zijn in mindering gebracht. De balans is dus het *tegenstuk* van de *resultatenrekening*, dat de situatie in de kringloop doet zien. Het is de vermogensverantwoording van de bewindvoerder. Het hem toevertrouwde is naar de eisen der bewindvoering in stand gehouden. Het hem toevertrouwde is niet de concrete kapitaalgoederen, het is het *vermogen*, niet in nominale zin, noch in beperkt substantiële zin, maar in de *functionele zin* van het bewindvoeren. Overgedragen aan de bewindvoerder, verliest het vermogen het geldkarakter. Onder zijn bewind is het op elk moment het *derivaat* van de *waarde* der *kapitaalgoederen* etc., waarin hij het voor de uitvoering van zijn opdracht — een inkomen te verwerven — heeft opgesloten en doet circuleren. De vermogensgrootte verandert met de waarde der kapitaalgoederen.

4. *Verandering der capaciteitsbeschikbaarheid naar aard of naar grootte zonder dat het bestaande investment verandert in verband met het onder 3. gemaakte onderscheid*

De kapitaalgoederensamenstelling kan veranderen met de verandering van de *techniek der produktie* (trams vervangen door bussen). De capaciteitsbeschikbaarheid kan, niet alleen in technisch opzicht, maar soms ook in omvang, veranderen zonder dat de omvang van het opgesloten vermogen wordt aangetast; dan blijft de kringloop gesloten en is er *geen toevoeging* aan de *kringloop*. Voorzover *meer vermogen* voor *capaciteitsvergroting* vereist is, moet uit inkomen of additionele investering, dit vermogen worden gefourneerd.

Er is dus bepaald een verschil tussen *vermogensexpansie* in de zin van de financiële *bedrijfsverantwoording* en *technisch-economische expansie* in de zin van een *groter produktie-vermogen*, ook al zal dit laatste in de toekomst een grotere afzet en een groter netto-inkomen kunnen doen ontstaan.

Als voorbeeld diene, dat men bij de telefonie na een zeker aantal jaren kon overgaan van op order vervaardigde handbedieningsinstallaties op in serie-*produktie* van grote aantallen gemaakte automaten. Men kan dan veronderstellen, dat de capaciteit der automatische bediening voor een veel groter aantal aansluitingen en een intensiever verkeer een zelfde vermogensopsluiting vereist als destijds voor de kleinere centrale met geringer verkeersomvang vereist was.

Men lette wel, ik zeg niet, dat men die vervanging financierde uit de voor die vervangingsbehoefte geaccumuleerde afschrijving. Een telefoonbedrijf heeft geen afzonderlijke fondsjes voor de vervangingen van elke centrale. Het totaal der afschrijvingen in het jaar x, berekend naar de vervangingswaarde der gebruikte en verloren gegane werkeenheden van dat jaar, levert de middelen tot financiering der vervangingen, welke in dat jaar x aan de orde zijn.

Ontstaat bij de vervanging een overschot, dan is dat te bewaren voor compensatie van latere tekorten. Ontstaat een tekort, zonder compensatie met vroegere overschotten, dan is dat een verlies in jaar x.

Technisch-economische expansie — zonder dat nieuwe geldmiddelen zijn bijgestort — heeft met de balansopstelling alleen van doen in de technisch-kwantitatieve specificaties, niet in de geldbedragen, wanneer met hetzelfde vermogen aan geld een grotere capaciteitsbeschikbaarheid gefinancierd wordt. Uiteraard is daarin niets, dat met het huidige inkomen in verband te brengen is; wel is mogelijk, dat het toekomstige inkomen wordt vergroot.

Zulks is echter alleen van belang voor het bepalen van de vermogensgrootte van de onderneming als economisch-zelfstandige vruchtdrager.

Indien en voorzoverre in de toekomst als gevolg van een — enkel en alleen uit voortschrijding van techniek — ontstane vergroting van capaciteitsbeschikbaarheid (technisch-economische expansie), een grotere netto-winst met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te verwachten is, wordt ook de waarde van de inkomensbron groter, omdat deze de *gedisconteerde waarde van toekomstig inkomen* is ²⁾. Die waardevermeerdering is echter — ondanks de grootste zuiverheid van berekening — een waarschijnlijkheid en geen zekerheid. Bovendien is de *winstcapaciteit* van de *inkomensbron* niet hetzelfde als *inkomen*. Hier heeft voor de bezitter van de bron een *vermogensvergroting* plaats gegrepen. Indien die inkomensbron wordt verkocht, kan daaruit verteerbaar — en dus fiscaal-trefbaar — inkomen ontstaan; zolang er echter slechts een in de toekomst actieve potentie tot groter inkomen is, kan men daarin niet tevens inkomen zien.

Inkomen moet verteerbaar zijn en pas nadat de potentie actief geworden is, ontstaat er inkomen.

5. Is er een zekere subjectiviteit in afschrijvingsbeleid, dat aan de gegeven beschouwing een arbitrair karakter kan geven?

In het voorafgaande is aan het bedrag van het voor vervanging beschikbare vermogen tot op zekere hoogte een normatief karakter gegeven voor het scheiden van wat als vervanging en wat als uitbreiding gezien kan worden. In het vraagstuk van vermogens-versus capaciteits-expansie is gelet op het bedrag, dat voor vervangingsfinanciering beschikbaar is.

Immers niet de technisch-economische capaciteitsbeschikbaarheid — kwantitatief gegeven — maar het kunnen financieren van de kringloop zonder nieuwe vermogensopsluiting — uit gereserveerde winst of uit nieuw crediet — werd als criterium aangenomen. Men kan de regel van de financiering van de heraanwinst zelfs niet kameralistisch toepassen. Men kan concluderen dat een bedrag, gelijk aan de waarde van alle deze maand of week verbruikte of verkochte goede-

²⁾ De berekening blijft hier buiten beschouwing.

ren naar vervangingswaarde berekend, de middelen levert om te vervangen dat grondstoffenparcel, dat deze maand of week aan de orde van vervanging is, mits met het effect van eventuele ongelijkmatigheid in waardebewegingen gerekend wordt. Men kan daaruit niet het omgekeerde concluderen, nl. dat de exploitatie op juiste wijze belast wordt — en de kostprijscalculaties juist belast worden — indien alle technisch-economische vervangingen — naar de bestede prijzen op het moment der vervanging — direct op exploitatie worden belast. Men kan wijzen op het boven reeds gestelde feit, dat de afschrijving naar vervangingswaarde van alle gebruikte of verloren gegane werkeenheden van alle duurzame produktie-middelen een vermogensdeel verschaft, geschikt om te financieren de vervanging (tot de dan geldende vervangingsprijs) van die machines, etc., die aan de orde van vervanging zijn. Men kan echter niet het juiste effect bereiken in resultaten- en kostprijscalculatie, wanneer men in stede van afschrijvingen, alle vervangings-financieringen op exploitatie belast.

De vraag toch is, wat is vervanging in de zin van ons probleem? Het is niet het verwerven van een identiek produktiemiddel. Het gaat om het verwerven van een produktiemiddel, dat in het ondernemen — als verwerven van inkomen — op het vervangingsmoment en in het kader van het bedrijf in kwestie, in het heden de overeenkomstige functie vervult in het produktieproces, waarover het gaat. Daarbij past dan de aanpassing aan de voortschrijding in techniek (betere machines) en de aanpassing aan verandering van behoeften of produktietechniek (trams in bussen).

Het afschrijven naar vervangingswaarde is een normatieve factor in de scheiding van vervanging en uitbreiding in ons probleem. De vraag is, of dit een puur subjectief element bevat, dan wel een voldoende objectieve maatstaf daartoe is. Bij de beantwoording van die vraag hindert mij de *traditionele inhoud* van het woord *afschrijven* met zijn hang naar het arbitraire; het zo snel mogelijk uit de verantwoording doen verdwijnen. De financiële wereld meent daarin nog steeds een economisch voordeel te zien. Naar mijn oordeel is dat funest, zeker voor technisch-economische vraagstukken. Zulk een voordeel bestaat immers niet. De berekening van de *offers der capaciteitsbeschikbaarheid* moet niet naar arbitraire of van subjectieve inzichten of vooropstellingen afhankelijk gesteld worden. Langs deze weg verkrijgt men geen getrouwe verslaglegging, geen juiste winstbepaling, geen kostprijs, die voor de verschillende aspecten der beleidsvorming bruikbaar is.

De gebruiksduur is afhankelijk van slijtage (in technische zin) of van veroudering (z.g. economische slijtage). Omtrent de duur van de technische slijtage bij voldoende onderhoud behoort men, evenals omtrent de temporiserende invloed van de revisie, betrouwbare gegevens te hebben in statistieken, opgesteld uit voorafgaande ervaring. Uiteraard kunnen onvoorziene factoren optreden, die de slijtage voor de toekomst gunstig of ongunstig beïnvloeden. Men rekent echter met de als norm aanvaarde gebruiksduur, welke men zonodig herziet. Jaarlijkse reenschap is daartoe nodig.

Voor de economische gebruiksduur moet men ook de voortschrijding van de techniek nog volgen. Technische tijdschriften, octrooi-berichten en dergelijke geven daarvan een indruk. De bepaling van de waarschijnlijke economische gebruiksduur geschiedt dus op grond van een technische research; eveneens met jaarlijkse herziening. Het schattend subject baseert zich dus bij de bepaling van de gebruiksduur — of de nog resterende gebruiksduur — op objectieve data van zijn marktanalyse van de „machine-markt” en op eigen bedrijfsstatistieken.

De accountant, hoewel leek in de techniek in kwestie, kan beoordelen, of hier conscientieus gewerkt wordt. Zulks kan ook de fiscus, al staat het hem vrij om in plaats van de calculatorische gebruiksduur slechts een lagere — fiscale — toe te staan. Waartoe echter? De uiteindelijke gebruiksduur — technische of economische — wordt niet bepaald door het fiscale voorschrift.

Dank zij een juiste benadering van de „afschrijving” (onjuist woord!) komt men tot een voldoende benadering van de scheiding van vervanging en expansie; beiden in economische zin genomen.

6. *Het jaarlijks sluiten en afsluiten van de kostenrekening en het technisch-economisch sluitend houden van de economische kringloop sluit niet uit, dat een conjunctuurpolitiek gevoerd kan worden, die de winstbesteding in de hausse beperkt*

Het feit dat calculeren in vervangingswaarde van verbruikte of verloren gegane hoeveelheden van grondstoffen of van werkeenheden van duurzame produktie-middelen *in staat stelt* om te vervangen wat aan de orde van vervanging is, sluit niet in dat *het besteden* van gelden in die vervanging persé zodanig en in die periode dient te geschieden als in deze vergelijking is gesteld.

De vergelijking dient alleen om aan te tonen hoe, bij het calculeren van de *waarde* van het moment van verkoop of verbruik, de actuele vervanging verloopt en dus de waarde van het moment der calculatie niet verbonden is aan de waarde op een toekomstig moment van werkelijke vervanging.

De politiek der vervangingen is een geheel ander moment, dan die van het calculeren van de waarde van het verbruikte in de bedrijfshuishouding (die van de overheidsdiensten en bedrijven medegerekend) en van het verkochte in de particuliere onderneming of in het dienstverlenende overheidsbedrijf (P.T.T., Spoorwegen, etc.). Het gaat mij hier om het *in staat* zijn tot *vervanging*.

Evenals men — nadat de *winst* zuiver berekend is en gesteld is dat wat inkomen genoemd wordt ook *uitkeerbaar* moet zijn — de winstuitkering om allerlei redenen kan uitstellen of afstellen, kan men de uit afschrijving vrijkomende gelden *buiten besteding in dezelfde periode laten*. Elders heb ik — in mijn boek over budgettering (van 1942 pag. 195) in de laatste hoofdstukken — daarin een moment van bijzondere conjunctuurpolitiek gesteld. Uitstel van vervanging in hausse en uitvoering in depressie heb ik bepleit. Ik deed dit mede onder indruk van de gedachten van het cyclisch sluiten van de begroting in de openbare financiën. Reeds in 1930 (prae-advies efficiencydagen) heb ik daarvoor een lans gebroken.

Voor alles moet echter de bewindvoering daarbij een helder uitgangspunt hebben. Men moet weten, wat men uitstelt en welke middelen, voor later gebruik in vervanging, thans niet in de kringloop worden teruggebracht.